

Wstęp

„Proszę, wymieniaj, co Ci przyjdzie do głowy, na hasło *radość...*”. Takiej instrukcji udziela się osobom badanym w procedurze stosowania technik afektywnej fluencji werbalnej. Badani wymieniają szereg słów w ciągu jednej minuty, które następnie są analizowane i grupowane pod względem ich relacji pomiędzy sobą, znaczenia, związków semantycznych. Zestawy słów wypowiedzianych na hasło okazują się nieprzypadkowe. Tworzą struktury powiązań, które odzwierciedlają wiedzę osób na temat emocji, ich indywidualne skojarzenia, odniesienia do rzeczywistości w szerszym bądź węższym kontekście. W taki sposób ludzie przywołują skojarzenia, określenia, które z jakichś powodów są najbardziej dostępne poznawczo. Pozyskiwana w ten sposób wiedza na temat tego, co kojarzy się z określoną emocją, to wiedza wydobyta z pamięci zarówno epizodycznej, jak i semantycznej. To wiedza zarówno ogólna, dostępna wielu jednostkom z danego kręgu kulturowego, jak i osobista. W serii skojarzeń bowiem pojawia się szereg indywidualnych treści powiązanych z doświadczeniami osobniczymi. Pozyskany zestaw słów odnośnie do poszczególnych emocji ukazuje sposób, w jaki ludzie postrzegają emocje, a także czym są dla nich emocje i jak je rozumieją. Zestawy słów ujawniają tak zwaną potoczną konceptualizację emocji. Ujawniają, jak skonstruowane są naturalne pojęcia emocji. Jest to obraz tego, jak zwykli ludzie pojmują emocje. Celem niniejszej książki jest zatem próba pokazania, jak ludzie rozumieją i opisują emocje takie jak miłość, strach, lęk, smutek, złość, gniew, zemsta, radość czy szczęście. To próba odzwierciedlenia struktury tych pojęć emocjonalnych, nie zaś relacji pomiędzy nimi. Nie jest celem opisanych w tej pracy badań weryfikacja ogólnej organizacji pojęć emocji w umyśle, ale ukazanie treści pojęć emocjonalnych. Określenia *treść*

pojęć emocjonalnych i *struktura pojęć emocjonalnych* traktowane będą synonimicznie i rozumiane jako zawartość pojęć czy struktura wewnętrzna pojęć.

Oprócz opisu treści pojęć *miłość*, *lęk*, *strach*, *radość* i wielu innych, podjęto próby wyjaśnienia zróżnicowania struktury pojęć. Okazuje się bowiem, iż mimo że istnieją określone wspólne elementy w strukturze poszczególnych pojęć u wielu osób, istnieją także różnice w tej strukturze uwarunkowane wieloma czynnikami. Tak zatem treść pojęć okazuje się zróżnicowana w zależności od cech osobowości, płci osób badanych, kompetencji afektywnych, dyspozycji emocjonalnych, relacji z innymi ludźmi i indywidualnych doświadczeń życiowych. Te właściwości mają wpływ na konstytuowanie się struktury pojęć. W efekcie powstają naturalne pojęcia emocji, które charakteryzują się zróżnicowaną zawartością. Wynika to z konstruktywistycznego charakteru procesów przetwarzania i kodowania informacji. Pamięć nie gromadzi obiektywnego zapisu wydarzeń. Wspomnienia tworzą wybiórczy obraz, który pozostaje zabarwiony emocjami, poglądami i zainteresowaniami osoby (Fox, 2013). To prowadzi do zróżnicowania w zakresie pojęć emocjonalnych. Ma ono także swoje konsekwencje o charakterze regulacyjnym, a także w postaci problemów w zakresie komunikacji interpersonalnej i innych trudności. Nie jest jednak przedmiotem niniejszej pracy analiza konsekwencji odmienności w strukturze pojęć emocji, a właśnie opis i analiza tej struktury na materiale polskojęzycznym. Próby opisu struktury pojęć były podejmowane w badaniach anglojęzycznych, co opisano w rozdziałach 1 i 2 niniejszej pracy. Jednak do rzadkości należą analizy z wykorzystaniem technik fluencji werbalnej. Zwłaszcza że techniki afektywnej fluencji werbalnej i badania im poświęcone pojawiły się stosunkowo niedawno w literaturze przedmiotu (Gawda, Szepietowska, 2013a, 2013b; Sass i in., 2013). Tym bardziej analiza materiału polskojęzycznego może okazać się wartościowa w ukazaniu tego, jak ludzie rozumieją emocje i jakie dla nich mają znaczenie.

Badania opisane w niniejszej pracy koncentrują się na pięciu grupach pojęć emocjonalnych odnoszących się do następujących emocji: radość, smutek, strach, złość/gniew i miłość. Są to prawie wszystkie emocje z poziomu podstawowego w rozumieniu Shavera i zespołu (ryc. 4 w niniejszej pracy; Shaver, Schwartz, Kirson, O'Connor, 1987). Są to pojęcia zlokalizowane w hierarchii taksonomicznej pomiędzy poziomem nadrzędnym (np. *emocja*) i podrzędnym (np. *strach paniczny*). Wybrano je właśnie ze względu na odwołanie do opracowania na temat prototypowej struktury pojęć Shavera (i in., 1987). Nie wzięto pod uwagę w analizach pojęcia *zdziwienie/zaskoczenie* wymienianego w modelu Shavera ze względu na to, iż uzyskano niejednoznaczne dane odnośnie

do struktury tego pojęcia (*ibid.*). Ponadto wydaje się, iż to pojęcie jest mało zróżnicowane, zaś jego zróżnicowanie jest w mniejszym stopniu uwarunkowane czynnikami podmiotowymi. Co więcej, niejednoznaczności w zakresie rozumienia tego pojęcia zostały omówione w literaturze polskiej (Jasielska, 2015a). W istocie analiza zawartości pojęć ze spektrum *miłości*, *strachu*, *radości*, *złości* i *smutku* wskazuje, iż podział na emocje podstawowe i złożone na podstawie struktury przeżycia emocjonalnego jest dość umowny. Ponadto analiza struktury tych pojęć i ich uwarunkowań pokazuje, iż istnieje spójność pomiędzy danymi naukowymi i koncepcjami potocznymi na temat pojęć emocjonalnych. Autorka niniejszej pracy wyraża przekonanie, że analiza struktury pojęć emocjonalnych może przyczynić się do zrozumienia emocjonalnego funkcjonowania człowieka. Akcentuje to na przykład Trzebiński (1986, s. 93), pisząc, iż „wiedza o budowie i funkcjonowaniu pojęć ma wielkie znaczenie dla zrozumienia psychiki człowieka”.